

י"ל ע"י קרן תר"ג לזיכוי הרבים
לשבות נשמת הרבני הנגיד הנכבד
הרה"ח ר' אריה (לייבל)
בהרה"ח ר' יונה רובין ז"ל

**גיליון
מוסף מיוחד**
להבנת וידענות
פר בור-בחזקותי
מצורף
השבוע

תורה שבת

הפצת ועידוד לימוד התורה הקדושה עם פירוש רש"י

פרשת בהר - בחוקותי | גיליון ק"ט - שנה ג' | אייר תשפ"ו

פנינים מאירים
לשולחן השבת

פרד"ס התורה

פשט

למה לא להחליף?

וְכָל מַעֲשֵׂר בְּקָר וּבְצֹאן כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשֶּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַה', לֹא יִבָּקֵר בֶּין טוֹב לְרָע וְלֹא יִמָּדַע (ויקרא כז, לב-לג)

בפסוקים אלו למדנו שאסור להחליף את בהמת המעשר בבהמה אחרת, אפילו רע בטוב. ונשאלת השאלה, מדוע באמת אסור להחליף בהמה כחוושה בבהמה בריאה ודשנה, הלא זהו חיוב מצווה.

מסביר רבינו הרמב"ם ז"ע בספרו (סוף הלכות תמורה), שירדה תורה לסוף דעתו של אדם, שטבעו נוטה להרבות קניינו ולחוס על ממנו, ואם יתנתן לו רשות להחליף את הרע ביפה, יבוא להחליף גם את הטוב ברע, ויערים לומר שזהו טוב יותר, לפיכך אסר הכתוב בהחלט שלא להחליף, לא רע בטוב ולא טוב ברע.

רמז

כסא של אליהו

אִזְּכָרְךָ לְבָבְךָ הָעָרֶל וְאִזְּכָרְךָ אֶת עֲוֹנֶיךָ (ויקרא כז, מא)

ב'תוספות השלם' על התורה כתבו, שבפסוק זה העוסק במילת ערלת הלב נרמז שאלהו הנביא בא לכל ברית מילה, שהרי התיבות 'אִזְ' יִכְנַע לְבָבְךָ הָעָרֶל וְאִזְ - הן ראשי תיבות 'אליהו', ולכן מכינים כסא של אליהו.

בספר 'טהרת יום טוב' מוסיף, שתיבות 'אִזְ' היא בגימטריא ח', כרמז למילה ביום השמיני. עוד נרמז בהמשך הכתוב 'וְאִזְ' יִכְנַע אֶת עֲוֹנֶיךָ, שעל ידי ביאת אליהו הנביא לברית מילה זוכים כל המשתתפים למחילת עון.

דרוש

להשלים את ביטול התורה

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי וְגו' שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךְ וְגו' וּבִשְׁנַת הַשְּׁבִיעִית שָׁבַת שְׂדֶתְךָ יִהְיֶה לָאָרֶץ (ויקרא כה, א-ב)

כבר עמד רש"י לבאר מה ענין שמיטה אצל הר סיני. בדרך דרוש מבאר הגה"ק רבינו החיד"א ז"ע, על פי המובא בגמרא (ברכות לה, ב) שהאמורא רבא ביקש מתלמידיו שלא יבואו ללמוד אצלו בימי ניסן שהם ימי הקציר, ובימי תשרי שהם ימי עשיית השמן והייק, כדי שתהיה להם פרנסה. נמצא שמתוך י"ב החדשים בכל שנה, היו בטלים שני חדשים מלימוד התורה, היו אמר, שבשש שנים הצטברו להם י"ב חדשים של ביטול התורה. לכך ציוה הקב"ה שאחרי שש שנים ישתבו ממלאכה בשנה השביעית שבת שבתון לה', ובמשך י"ב חדשי השמיטה יקדישו את כל עתותיהם ללימוד התורה, להשלים את החסר.

לפיכך הזכיר הכתוב את הר סיני בפרשת שמיטה, לאמר, שתכלית מצות שמיטת הארץ היא כדי לעסוק בתורה שניתנה בסיני.

סוד

למה מת רבי עקיבא?

וְכָל מַעֲשֵׂר בְּקָר וּבְצֹאן כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשֶּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַה' (ויקרא כז, לב)

מובא במדרש, שעשרה הרוגי מלכות נהרגו לכפר על השבטים שמכרו את יוסף. אמנם הוסיפו על כך מרביתנו בעלי תורת הסוד כי אף שרק תשעה שבטים היו במכירה, שהרי השבטים החרומו מי שיגלה את מכירת יוסף, ושיתפו את הקב"ה עמהם (רש"י בראשית לו, לג), לכן נהרג רבי עקיבא, כביכול לכפרה על השכינה הקדושה שהיה לה חלק במכירה.

וע"כ פירש המקובל האלקי רבי שמשון מאוסטרופולי ז"ע הי"ד: זה הרמז בפסוק, וְכָל מַעֲשֵׂר - נוטריקון וידעו כולם למה מ'ת עקיבא שהיה ר'ועה בְּקָר וּבְצֹאן (כתובות סב, ב). כי אמנם שאר הרוגי מלכות נהרגו משום כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשֶּׁבֶט - כל אחד כיפר על שבט אחד, אבל למה נהרג רבי עקיבא, הלא היו רק תשעה שבטים במכירה, והתשובה היא - הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַה' - הוא נהרג כביכול לכפרה על השכינה הקדושה.

פרשת
בהר:

דִּינֵי שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל, וּמִקָּח וּמִמָּכָר

בתחלת פרשת בהר נעסק בדיני שמיטה ויובל, ובהמשך נקף שלל הלכות הקשורות ליחסי קונה-מוכר, והאפשרויות לבטול המקח.

נושאי הפרשה: שמיטה ויובל • אונאה במזון ובדברים • גאולת שדה אחזה • פתי ערי חומה • פתי חצרים • והחזקת בו • רבית • דיני עבד עברי • עבד יהודי בבית גוי.

מנכסין, וגם אז, ראוי שלא ימכור את כל השדה אלא ישייר לעצמו חלק מהשדה.

המוכר 'שדה אחזה' לחברו, אין המוכר יכול לגאול (לחזור ולקנות) את השדה מהלוקח, אלא כעבור שתי שנים תמימות ומלאות. במלאות שנתיים, יכול המוכר, או מי מקרובי משפחתו, לגאול בממון את כל השדה מהלוקח.

ואילו המוכר בית בעיר המוקפת חומה, יכול לגאול את הבית רק בתוך השנה הראשונה למכירה. אבל המוכר בעיר שאין לה חומה, יכול לגאול את הבית ללא הגבלת זמן. כך גם הדין של שדה הנמכר ב-48 ערי הלויים, אפילו אם הערים מוקפות חומה.

ד. בטרם יתמוטט

מצוה לתמוך בידי יהודי שנקלע לקשיים כספיים, בטרם יתמוטט לגמרי. חל איסור להלוות בריבית, ואל יערים אדם לומר שתכסף שהוא מלווה בריבית שייד לגוי, כי לכך נאמר "וראות מאלקך".

ה. כבוד העבד

יש לשמור על כבודו של עבד עברי, לא למכור אותו בהעמדה על אבן ברחוב; לא לעבוד בו עבודה בזויה, או עבודת פרך שלא לצורך, והאדון חייב במזונותיו. ואילו יהודי שנמכר כעבד לגוי, יש להשתדל לגאול אותו משם, ועל העבד להישמר שלא ללמוד מדרכי הגוי ולא לעבוד עבודה זרה.

ג. 48 ערים

אין ראוי לו לאדם למכור את שדהו אלא אם התרושש

פרשת
בחוקותי:

בְּרִכּוֹת וּקְלָלוֹת; הַקֹּדֶשׁ וּמַעֲשָׂוֹת

פרשת בחוקותי, הנוגעת את חמש ויקרא, מקדשת בחלקה הגדול לברכות לשומרי המצוות, וקללות לעושי המצוות. בהמשך, מזכירים כמה דינים הנוגעים להקדש ומעשיות.

נושאי הפרשה: ברכות וקללות • ערְכִין • הקדש בהמה • תמורה • הקדש בית וּשְׂדֵה • הקדש חרם • בכור בהמה • מעשר שני • מעשר בהמה.

ג. איסור תמורה

חל איסור להמיר ולהחליף את קדושת קרבן על בהמה אחרת, ואם עבר ועשה כן, שתי הבהמות קדושות.

המשך בעמוד ד' <

התורה וההפטר

בפרשת בחוקותי כתובה פרשת התוכחה והפורענות על החטאים, ועונש הגלות על שלא שמרו שמיטה, ולפיכך מפטירים את הפטרת בחוקותי בספר ירמיהו, בדברי השי"ת לירמיהו שיעניש את ישראל על חטאתם, וישמיטם מארצם בגלל שלא שמרו מצות שמיטה (ומכאן הקשר גם למצות שמיטה בפרשת בהר).

מנהג התימנים: מפטירים בספר יחזקאל (פרק לד), בו מוזכר 'הוֹדִינִי הַגִּשְׁם בְּעֵתוֹ', ככתוב בפרשת בחוקותי 'וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתוֹ'.

א. עמלי התורה

התורה הק' מבטיחה ברכות של שפע ושובע, שלום ושלווה, לעמלי תורה ומקיימי המצוות. ומנגד, קללות אם יעזבו את התורה ומצוותיה ויקיימו אותם רק בדרך מקרה ועראי.

הקללות עוסקות בעניינים של רעב ובצורת; רדיפת איבים וחיות רעות; מחלות שונות וגלות מהארץ. הפסוק מונה שבעה סוגי עבירות, וכנגדם חמש סדרות של שבע קללות, ועוד ארבע עשרה קללות נוספות, ובסך הכל 49 קללות. בסיום הקללות מבטיח הכתוב השי"ת לישראל שלא ימאס בהם לגמרי, וכאשר יעשו תשובה יזכור להם את ברית האבות.

ב. בהתאם לגיל

הנודר לתת להקדש 'ערך' של אדם, עליו לשלם סכום שקצבה התורה בהתאם לגיל הנערך. אבל הנודר על נכס מסוים ואומר שהוא יהיה 'חרם' [או 'חרם לכהנים'], עליו למסור נכס זה לכהנים.

ליתר בהירות והבהרה בשלל נושאי הפרשיות - עיינו בגיליון המוסף המיוחד שי"ל השבוע

סדר קבוע בישיבה לחומש ורש"י

חיים של תורה

סיפר כ"ק האדמו"ר הרה"ק מטאהש ז"ע: 'בבחרותי למדתי במשך שנה ומחצה אצל דו"ר הגה"צ רבי מנחם בארדי זי"ע בעיר קאלוב, והיה שם סדר קבוע בישיבה ללמוד בכל יום חומש עם רש"י'.

זהירות מריבית

אל תתן מזהירות מריבית ויראת מאלקך וחי אחיך עמך, את פסוק לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אצלך (ויקרא כה, לו-לז) לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית, וקשה לפרוש הימנע, ומוזהר לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו, הוצרך לומר 'יראת מאלקך' (רש"י).

שמחתו של החתם סופר

אחד מהעשירים הנכבדים בפרשבורג, נקלע למצב כלכלי קשה, הוא ניגש בחשאי אל הגה"ק בעל חתם סופר ז"ע, סיפר על מצבו הקשה שעדיין שנמר בסוד, וציין שהאפשרות היחידה להציל את מצבו היא כאשר יקבל הלוואה בסך מאה זהובים, ובכסף זה יקנה וימכור סחורה ביריד המתקיים בלייפציג.

הוציא החתם סופר מאה זהובים ונתן לו בהלוואה, ואף הוסיף לתת לו מעות בהלוואה להוצאות הדרך ללייפציג, וברכו שה' יהיה בעזרו. בהגיעו ליריד החל לסחור במעות שבידו, ואכן הוא ראה ברכה מרובה למעלה מדרך הטבע, עד שהיה בידו סכום של אלפי זהובים.

כשחזר לפרשבורג, נכנס אל החתם סופר על מנת להחזיר את ההלוואה, וכאות הוקרה הושיט גם מתנה, קופסת טבק עשויה זהב, משובצת ביהלום ענק. נטל החתם סופר את קופסת הטבק לידו, העביר אותה מיד ליד והרעיף דברי שבח על יופייה ותפארתה, ואז החזיר אותה לידי העשיר באומרו: הקופסא אכן מפוארת עד מאד, אבל אחרי שהלווית לך כסף, איני יכול לקחת אותה, כי יש בכך איסור של אבק ריבית.

אחרי שיצא הסוחר, שאלו התלמידים את רבם: מה פשר הדבר שתחילה השתעשע עם הקופסה טרם שהחזיר אותה? ענה להם החתם סופר: כל מה שעשיתי עם הקופסה, היה רק כהבעת שמחה גדולה, שמחה של מצוה, על המצוה שבאה לידי, המצוה להימנע מלקחת ריבית, לא בכל יום מזדמנת לי אפשרות לקיים מצוה זו בפועל ממש!

סירוב לסידור קידושין - למה?

בתקופה בה התגורר מרן ראש הישיבה הגרא"מ שך ז"ע בירושלים, היתה אחת השקנות בבנין מסייעת רבות

לב לדעת

הכרת והבנת מושג בתורה

עקר משפחת גר | וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומה אחיך עמו ונמכר לגר ותושב עמך או לעקר משפחת גר (ויקרא כה, מז)

מצוה לגאול קרוב משפחה שעקב עניויותו נמכר כעבד אצל גר-תושב עשיר שידו משגת לקנות לעצמו עבד, או שנמכר לעקר משפחת גר. נחלקו המפרשים מה הפירוש 'עקר משפחת גר'. א. רש"י פירש, שיש כאן שני דברים נפרדים: עקר - הנמכר להיות שמש לעבודה זרה, לחטוב לה עצים ולשאוב מים (ונקראת עבודה זרה 'עקר', על שם החובה לעקור אותה, רמב"ן). משפחת גר - הנמכר להיות עבד לגוי, כלומר שהגוי הוא ממשפחתו של גר תושב.

ב. אונקלוס תרגם (עפ"י רמב"ן), 'שעקר-משפחת-גר' הוא כינוי לגוי שהוא קרוב משפחתו של גר תושב, ופירוש תיבת 'עקר' הוא מלשון שורש ועקר, כי עיקרו של גר התושב הם בני משפחתו הגויים.

כעין זה פירש האברבנאל, שנמכר לגוי שלא נהיה גר תושב, ונקרא 'עקר' על שם שעדיין עיקר העבודה זרה בידו.

ג. ברשב"ם וחזקוני פירשו, שהכוונה שנמכר לנכרי המתגורר בחוץ לארץ, שנעקר מארץ ישראל והלך לחוץ לארץ.

ד. באבן עזרא פירש, שהכוונה שנמכר לגר צדק, שאינו גר תושב, ונקרא 'עקר משפחת גר', על שם שהוא עוב את משפחתו ונטע שורש של משפחה חדשה בישראל.

ענינים לראות

הבנת מילה אחת בתורה

ימקו | והנשואים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונות אבתם אתם ימקו (ויקרא כו, לט)

'פלוני נמק בכלא' - מה פשר הביטוי הנפקר, מה המקור לניב-לשון זה ומה משמעותו?

על הפסוק והנשואים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונות אבתם אתם ימקו, מבאר רש"י: 'ימקו - לשון המסה, כמו ימסו, וכמו (זכריה יד, יב) תמקנה בחוריהן, (תהלים לח, ו) נמקו חבורות'. כלומר, שמוחמות ריבוי הצרות בגלות יאבדו את תוארם וקומתם, ויושפל כבודם וקומתם כדבר הנמס (עפ"י צדור המור).

יצוין שמפרשים אחרים (אבן עזרא, רש"י הירש) פירשו כאן את הכתוב ימקו בעונם, מלשון ויקבון, כדוגמת (שבת ז, א) 'מקק של ספרים' שפירש שם רש"י שהוא תולעת הגורם לריקבון לספרים, וגם הרמב"ם (בפירוש המשנה שם) פירש שהוא לשון ויקבון (וכן ביאר רד"ק שיעיהו ה, כד).

הוי אומר, אדם הנמק בכלא, הוא אדם הנמס בכלא, או מריב שם, לא עלינו.

אזניים לשמוע

כללי רש"י הק' בדקדוק הלשון

ערפך או ערף | וחשב לו הפנה את מקסת הערפך עד שנת היבל (ויקרא כו, כג)

לא פחות מ-21 פעמים מופיעה בפרשת בחוקותי מילה, שאינה תואמת את כללי הדקדוק בלשון הקודש, עד שרש"י בעצמו, אבי מפרשי התורה, נאלץ לכתוב (ויקרא כז, ג): 'לא ידעתי מאיזה לשון הוא...'

הכוונה היא למילה ערפך, או בשאר ההטיות: בערפך, הערפך, מערפך, פערפך.

בדרך כלל כאשר מוסיף את האות פ בסוף מילה, הכוונה להפוך את המילה כדיבור לאדם בלשון נוכח, למשל: הָרָךְ - הִרְפָּךְ, כלומר הדרך שלך. או: פֶּשֶׁר - פִּשְׁרָךְ, כלומר הבשר שלך.

אולם כאן היה פשוט לרש"י שאי אפשר לפרש את המילה ערפך, מלשון נוכח, הערף שלך [של האדם הנערך], כפי שמבאר הדברי-דוד, שהרי הרבה פסוקים בפרשה אי אפשר לפרשם כך, כגון הכתוב 'וחשב לו הפנה את מקסת הערפך', שאין שייך שם לשון נוכח, ובהכרח שהמילה ערפך המוזכרת בכל הפרשה פירושה 'ערף', ואילו האות פ בסוף המילה היא אות מיותרת וחסרת משמעות.

לדעת חכמה ומוסר להבין

פניני מוסר, חכמה, וחיוק, מתוך פסוקי הפרשה

לא סתם 'לצאת ידי חובה'...

ונתתי לשמיכם בעתם (ויקרא כו, ד)

בשעה שאין דרך בני אדם לצאת, כגון בלילי שבתות (רש"י).

בדרך מליצה פירש הרה"ק בעל אמרי חיים מו"צ ז"ע את דברי רש"י: בלילי שבתות, כאשר יושבים יחד ומזמרים זמירות ותשבחות, אין דרך בני אדם לצאת, כלומר אין הדרך לעשות זאת סתם 'לצאת ידי חובה', אלא זה נעשה מתוך חמימות ורגשי הלב של שמחת וקדושת השבת.

איבדתי 35 שקל...

ואם מנן ששים שנה ומעלה אם זכר והיה ערפך חמשה עשר שקל (ויקרא כז, ז).

בביתו של מרן ראש הישיבה הגאון הגדול רבי דוב לנדא שליט"א צלצל הטלפון באחד הימים. נכד ששהה בבית הריים את השפופרת, ועל הקו היה יהודי תלמיד חכם חשוב, שביקש מהנכד: 'תמסור לסבא, ראש הישיבה שליט"א, שהפסדתי היום 35 שקלים!'

השתומם הנכד למשמע הבקשה המוזרה, אך הוא העביר את הבקשה אל יקונו שליט"א. למשמע הדברים נענה ראש הישיבה ואמר לנכד: 'תמסור לו בשמי מזל טוב ואריכות ימים ושנים טובות!'

כאן גברה פליאתו של הנכד שבעתיים, מה העניין להודיע

לרבנית שך, כך למשל כאשר המשכורת של הרב שך היתה מתמהמהת, היתה שכנה זו מלווה להם כסף, ואם היו אוזלים להם מיני מזון היא היתה מלווה להם מצרכי מזון. באחד הימים עמדה אותה שכנה לקראת נישואי בנה, והחתן הזמין את הרב שך שיבוא לסדר לו קידושין, אך הרב שך סירב בכל תוקף. באותו היום הגיע הג"ד משה צביין זצ"ל אל בית הרב שך, והרבנית שך סיפרה לרבי משה את כל הסיפור, וביקשה ממנו שישפיע על בעלה שישכים לקבל עליו את סידור הקידושין. ניגש רבי משה אל הרב שך ושאל: מדוע לא יסדר קידושין, הרי רבינו חייב להם הכרת הטוב, ששכנים אלו מסייעים להם רבות בהלוואות כספים ומזון. השיב לו הרב שך נחרצות: אכן כן, דווקא בכלל כך אני חושש מלסדר להם קידושין, בגלל שהם מלווים לנו מזון ומזון, ואני חושש כאן משום איסור ריבית!---

כסף שאינו כסף

בקי נפלא בהלכות ריבית היה הגאון רבי משה לוי זצ"ל, מחכמי ורבי ישיבת 'כסא רחמים'. כאשר עמד לקראת הדפסת ספרו 'מלוה ה' העוסק בהלכות ריבית, הגיע אליו יהודי אמיד אשר נדבה רוחו אותו להשתתף בהוצאת ספרו, והניח על שולחנו תרומה נכבדה בסך ששים אלף שקלים במזומן! אלא שרבי משה לא מיהר ליטול את התרומה, אלא החל לגלגל עמו שיחה כדי לתהות על קנקנו. 'במה אתה עוסק לפרנסתך?' התעניין. 'מלווה כספים לאנשים, עם קצת ריבית, וב'ה יש פרנסה...' השיב הלה ללא שמץ של בושה. ממשמע כך רבי משה, נרעש כולו, הוא דחה מלפניו את חפזות שטרות הכסף, ואמר בנחרצות: חלילה, לא יתכן שהספר שלי ייצא לאור על ידי כסף שבא מאיסור ריבית, ובפרט ספר זה העוסק באיסור ריבית, איך יתכן שנדפס אותו בכסף שהרווחת בריבית? קבל נא על עצמך לחדול מכך, ותהא קבלתך כפירתך!

על הפסד 35 שקלים, ומה פשר ברכות המזל טוב. כשהבחין ראש הישיבה שליט"א בפליאה שהצטיירה על פני נכדו, הגיב לעומתו: וכי אתה לא מבין מה היה כאן?! הרי הוא ביקש לרמוז לי שהיום הוא נהיה בן שישים שנה, כך שאם עד היום היה הערך שלו 50 שקלים, הרי מהיום והלאה ערכו רק 15 שקלים והוא איבד מערכו 35 שקלים, ועל כך אחילת לו מזל טוב ואריכות ימים ושנים!...

כשיש שלום יש הכל

ונתתי שלום בארץ (ויקרא כו, ו)

שקלא ותאמרו הרי מאכל והרי מלשמה, אם אין שלום אין כלום, תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ, מפאן שהשלום שקול כנגד הכל (רש"י).

נשאל פעם כ"ק האדמו"ר בעל פני מנחם מגור ז"ע: מדוע האשכנזים אין מבקשים ומפרטים בקדיש את כל התפילות החשובות אותן נוהגים לומר הספרדים 'שועה ונחמה ושיבא ורפואה סליחה וכפרה ורוח והצלח'.

ענה האדמו"ר: כל המנהגים קודש הם, ויש ליישב את מנהג האשכנזים על פי המבואר ברש"י שהשלום שקול כנגד הכל, כך שכאשר אנו מבקשים בסיום הקדיש 'עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל', הרי בתפילה זו על השלום כבר כלול הכל - 'שועה ונחמה ושיבא ורפואה סליחה וכפרה ורוח והצלח'...

תרומתי ונושעתי

איש כי יפלא נדר בערפך נפשתי לה' (כו, ב) הסמיך הכתוב פרשת ערכין אחרי פרשת תוכחה והצרות, להורות שיהיו ישראל נודרים בעת צרה, כיעקב אבינו שנדר בעת צרה, ובזכות זה יצילו מהצרה.

(כלי יקר)

דרך בני אדם לצאת בלילי רביעיות?

מדוע המילים 'בלילי רביעיות' מוקפות בסוגריים בפירושו של רש"י?

וגם: למה אנשים לא יוצאים מהבית בליל שבת?

בפרשת עקב

נקדים תחילה לציין שרש"י בפרשת עקב על הכתוב (דברים יא, יד) ונתתי מטר ארצכם בעתו, כותב 'בעתו' - בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם, ע"ל. ושם הנוסחא בכל החומשים הוא רק לילי שבתות, ולא לילי רביעיות, וגם שם צריך ביאור מדוע לא נזכר לילי רביעיות כמו במסכת תענית.

סכנה רק ביחיד

בנחלת יעקב כתב ליישב, שרש"י לא נקט כדעת הגמרא במסכת תענית, אלא כגירסת חז"ל ב'ספרי' בפרשת עקב, ששם נזכר רק לילי שבתות ולא לילי רביעיות, ובהכרח שסברו שהטעם שאין דרך בני אדם לצאת בשבת, אינו משום חשש מזיקין, כי חשש מזיקין הוא רק ביחיד, אבל שנים או שלשה אנשים יחד יכולים לצאת בלי חשש מזיקין, אלא מפני ביטול מלאכה ששייך רק בשבת.

שנה שחונה

בסגנון אחר כתב בגור אריה, שבשנה פשוטה, שאינה שנת בצורת, די בכך שירדו גשמים וכן פתח אחת בשבוע בליל שבת, שאז - בגלל ביטול המלאכה - אין יוצאים כלל מהבית אפילו שנים או שלשה אנשים, אבל בשנה שחונה שצריך מטר פעמיים בשבוע, על כך אמרו בגמרא שירדו גשמים גם בליל רביעי, כי לכל הפחות היחידים אין יוצאים מביתם בגלל חשש מזיקין, אף שיוצאים יחד כמה אנשים.

ביטול את המזיקים

מהלך נוסף כתבו כמה מפרשים (מהרש"א תענית שם; נחלת יעקב, שבטיל לוד, באר בשדה) שהרי מבואר במסכת פסחים שם, שתחילה היו המזיקים שכיחים כל יום, עד שגזר עליהם רבי חנינא בן דוסא שיהיו רק בלילי שבתות ולילי רביעיות, ואחר כך גזר עליהם אביי לבטלם לגמרי שלא יעברו ביישוב לעולם. ולכן סובר רש"י שדברי הגמרא במסכת תענית, נאמרו רק בתקופה שהיו המזיקים שכיחים בלילי רביעיות, אבל לאחר שכבר התבטלו המזיקים לגמרי, בהכרח שכל הטעם שאין יוצאים בדרכים בליל שבת הוא רק משום שבטלים ממלאכה, וזה שייך רק בליל שבת ולא בליל רביעי, ולכן בחור בגירסתו 'הספרי' ששם נזכר רק לילי שבתות. וב'באר בשדה' הוסיף עוד, שגם בימי משה במדבר לא היו שכיחים המזיקים הללו במדבר, ולכן פירש רש"י לפי מה שדיבר הכתוב בימים ההם, שהיו יוצאים בלילי רביעיות.

לשון יחיד

במשכיל לוד, מוסיף עוד, שרש"י דקדק מלשון הכתוב 'בעתם' לשון יחיד, רק על לילה אחד - ליל שבת, ואילו היו כאן שני לילות, גם ליל רביעי, היה הכתוב צריך לומר בלשון רבים 'בעתותיהם'.

פרשת בחוקותי נפתחת בברכה ובהבטחה (ויקרא כו, ג-ד) **אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם, ונתתי גשמיכם בעתם וגו'.** מבאר רש"י: 'בעתם' - בשעה שאין דרך בני אדם לצאת, כגון [בלילי רביעיות ו] בלילי שבתות'.

בחלק מהחומשים הנדפסים לא מופיעות כלל המילים 'בלילי רביעיות', ובחלק מהחומשים הכניסו את המילים 'בלילי רביעיות' בתוך סוגריים וצינו שמילים אלו הן מ'רש"י' - ישי, ולעומת זאת בחלק מהחומשים כתבו מילים אלו כחלק בלתי נפרד מפירושו של רש"י.

נבקש אפוא להבין מה מסתתר מאחורי מילים אלו, ומה העניין לגרום אותן או שלא.

גמרא מפורשת

בנוסחאות של פירוש רש"י על התורה, שהיו מצויות בידיהם של כל מפרשי רש"י, הופיעו

רק המילים 'בלילי שבתות', ולכן תמזהו המפרשים מדוע באמת לא כתב רש"י גם לילי רביעיות, הרי מקור דברי רש"י הוא בגמרא מסכת תענית (כג, א), ושם מפורש: 'בעתם' - בלילי רביעיות ובלילי שבתות, שכן מצינו בימי שמעון בן שטח, שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדגרי' זהב'.

והנה שם במסכת תענית מבאר רש"י, שבלילי רביעיות ובלילי שבתות אין הגשמים מפריעים לבני אדם, כי אינם הולכים לדרכים בלילי רביעיות, מפני שאמרו במסכת פסחים (ק"ב, ב) 'לא יצא יחיד בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות, מפני שאגרת בת מחלת, היא ושמונה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין, וכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל בפני עצמו'.

אם כן, תמהים מפרשי רש"י, מדוע הזכיר בפירושו על התורה רק לילי שבתות ולא לילי רביעיות.

טעות הסופרים

ואכן בספר הזכרון, מציע לומר שיש כאן בפרשתנו טעות הסופרים, שחשבו שהטעם שאין בני אדם הולכים בדרכים בלילי שבתות הוא משום שהם בטלים ממלאכה, ולכן לא התיישב להם מדוע אין הולכים בדרכים בלילי רביעיות, ומחקו אותו מרש"י, והמה לא ידעו שמה שאין בני אדם הולכים בדרכים בלילי רביעיות ושבתות, אינו מטעם ביטול מלאכה, אלא משום המזיקים המשוטטים אז.

אולם שאר מפרשי רש"י נקטו שאין זו טעות, אלא רש"י כוונה תחילה נקט רק לילי שבתות ולא לילי רביעיות, וביארו זאת בכמה אופנים, ולהלן נביא את עיקרי דבריהם.

מדוע הקדים רש"י לפרש תחילה את סוף הפסוק?

והנשארים בכם והבאתי מדרך בלבכם בארצות אביהם וידף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין דרך (ויקרא כו, לו) רש"י: 'ונסו מנסת חרב' - נפלו לרפאים הוֹקְנִים לֹאֻס. 'עלה נדף' - שִׁקְרָא דִּחְפּוֹ וּמִפְּהוֹ עַל עֵלָה לְחַר וּמִנִּקְהָא גְמִילָא לֹאֻל.

רודף רק עלה, אלא מוכח שהאמור 'ונסו מנסת חרב' הוא דבר בפני עצמו.

מנסת 'כאילו' חרב

באופן אחר מבאר הרא"ם, כי הנה 'קול עלה נדף' פירש רש"י שהיה מכה עלה על עלה אחר, נמצא שאין העלה הנדחה מוציא קול מעצמו, רק כשיידחה אצל עלה אחר, וגם אין העלה נדחה מעצמו רק על ידי דוחף, והוא הרוח, וזה משל למצב של פחד שווא שאין כאן באמת רודף רק דמיון בעלמא מחמת הפחד. ברם, פירוש זה יתכן לומר רק לאחר שפירש רש"י תחילה את הכתוב 'ונסו מנסת חרב' שאין הכוונה שבאמת יהיה חרב, אלא רק כמו מנסת חרב, כלשון רש"י 'כאילו' רודפים הורגים אותם' מרוב המורך שבלבם, לכן הקדים רש"י תחילה לפירוש האמור בסוף הכתוב 'מנסת חרב' שזהו רק 'כאילו' מנסת חרב, ושוב אפשר לפרש את האמור תחילה 'קול עלה נדף' שהכוונה לקול של רוח בעלמא, ואין בו באמת ממשות.

נשים לב שרש"י כאן פירש תחילה את המילים 'ונסו מנסת חרב', המוזכרות בסוף הפסוק, ורק לאחר מכן פירש רש"י את המילים 'עלה נדף' המוזכרות לפני כן בפסוק. הדבר אומר דרשני, מה פשר שינוי הסדר?

מנוסה - לא מפני העלה

נזכיר ראשונה מה שכתב בגור אריה: כונת רש"י ללמדנו שאין התיבות 'ונסו מנסת חרב' כהמשך לאמור תחילה 'קול עלה נדף', כפי שהיה מקום לכאורה לפרש שמפני שישמעו קול עלה נדף לכן ינסו מנסת חרב. לכן הפך רש"י הסדר, ופירש תחילה את התיבות 'ונסו מנסת חרב', לומר שיש כאן שני דברים נפרדים, שלא ינסו מפני עלה נדף, אלא יהיו דואגים שהאויב בא עליהם ונסו מנסת חרב.

וההוכחה לכך, שאם ינסו מפני קול עלה נדף, למה צריך לומר אחר כך 'ואין רודף', והרי כבר נאמר 'ורדף אותו קול עלה נדף', ובוודאי אין כאן

התבוננות והעמקה
בתרגום אונקלוס

פתגמי אורייתא

מה הפירוש "ענבי נזירך"?

אונקלוס: וְיֵת עֲנְבֵי שִׁבְךָ לֹא תִקְטֹף.

תורה: וְאֵת עֲנְבֵי נִזְיֶיךָ לֹא תִבְצֹר (ויקרא כה, ה).

לְאֶכְלָה לָךְ וּלְעִבְדְּךָ וְלִאֲמָתְךָ וגו'. ויש שכתבו בכוונת התרגום שענבים מופקרות אין לבעלים לבצור כדרך כל השנים, אלא בשנינו.

אך ברמב"ן כאן הביא את דברי התרגום, ופירש הכתוב בתיבות 'ענבי שִׁבְךָ' שהכוונה על סוג של עץ ענבים הצומח מעצמו [במשך כל השנים שלפני שמיטה], ללא טיפול של הבעלים, ועל כך בא הכתוב להזהיר שגם גפן כזה 'לא תבצור' כלומר שהבעלים צריכים להפקיד את הגפן הזה בשביעית, ולא לבצור את הגפן לצורך עצמם כמנהג בעלים, אבל באמת אחרי שהפקידו לאחרים פשיטא שיכולים לבצור גם לעצמם.

רש"י כאן פירש את הכתוב 'ענבי נזירך' מלשון נזירות והפרישה, דהיינו שהענבים שהנותרו והפרישה בני אדם מהם, ולא הפקרתם, לא תבצור - אותם אינך בוצר, אלא מן המופקר. כלומר, הכתוב אוסר לבעל הכרם לבצור את הענבים במקרה שהוא לא הפקיד את שדהו, אבל אם הפקיד את שדהו לאחרים, מותר גם לבעל הכרם לבצור ענבים לעצמו.

אולם אונקלוס תרגם 'וְיֵת עֲנְבֵי שִׁבְךָ', שפירושו: הענבים שעונבת והפקרת, ולכאורה מבואר מדבריו שגם כאשר הבעלים הפקידו את הכרם, אסור להם לקטוף ענבים לעצמם. אבל זאת לא יתכן, שהרי מפורש בכתוב (פסוק ו) וְהִיָּתָה שִׁבְתְּ הָאָרֶץ לְכֶם

תורה והלכה

נושאים הלכתיים
העולים מתוך הפרשה

גביית 'דמי חבר' כתנאי לקבלת הלוואה

אל תִּתֵּן מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית וְרֵאָתָּ מֵאֻלָּקָה וְחִי אֶחָד עִמָּךְ עִמָּךְ (ויקרא כה, לו).

גמ"ח פרטי

אך היתר זה נאמר רק בגמ"ח שהסכמים שייכים לכספי ציבור, אבל גמ"ח פרטי השייך לאדם מסוים, או גמ"ח ציבורי שהקדן הוא רק מפקדותו של אנשים פרטיים, אסור לתת להם דמי חבר.

כלי התחייבות

זאת ועוד, היתר זה הוא רק בתנאי שהגמ"ח אינו מתחייב להעניק הלוואה בכל אופן לנותני דמי חבר, אלא התורם נותן את דמי החבר על דעת כן שגם אם בסוף לא יקבל הלוואה הרי התרומה תרומה (וזאת על פי חידושו של רעק"א שרק אופן כזה נחשבת ריבית מוקדמת רק איסור דרבנן ולא דאורייתא).

בשעת הלוואה

כל ההיתר של 'דמי חבר' הוא רק במקדים לתת תחילה, אבל אם ממש בשעת הלוואה עצמה צריך לשלם דמי חבר כתנאי לקבלת הלוואה, למי שלא שילם עד עכשיו, הרי זו ריבית דאורייתא האסורה.

ריבית מוקדמת

איסור ריבית מן התורה הוא רק כאשר הוא קוצץ את הריבית בשעת הלוואה, אולם חכמים אסרו גם 'ריבית מוקדמת', דהיינו שמקדים לתת לו ריבית במטרה שבעתיד ילווה לו מעות, וכן נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' קס, ו).

כספי מצוה

נהוג ומקובל בהרבה קופות גמ"ח להלוואות כספים, שהם דורשים 'דמי חבר' ממי שחפץ בעתיד לקבל הלוואה מהגמ"ח, ולכאורה היה נראה שיש כאן חשש של 'ריבית מוקדמת'. אכן כתבו גאוני זמננו (ראה ברית יהודה, פרק ו) שההיתר כזה מנוסס על הנפקס בשו"ע (שם סעיף יח) שבכל קופה של כספי מצוה, כגון הקדש של עניים או בית הכנסת, מותר להלוות בריבית דרבנן, והוא הדין בקופת גמ"ח המיועדת לצרכי מצות הלוואה, אין איסור בריבית מוקדמת האסורה רק מדרבנן.

הלכה
למעשה:

מותר לבנות דמי חבר לקופת גמ"ח הלוואות, בתנאי שכספי הגמ"ח שייכים לציבור, ורק אם נותן את דמי חבר גם אם בסוף לא יקבל הלוואה, ובתנאי שאין דורשים ממנו דמי חבר בשעת הלוואה ממש.

ויקרא אתה יודע!

אחרי שבועות עמל ויגיעה בספר 'ויקרא' בהם רכשנו אוצר ידיעות בלום ויקר מפז זה הזמן לחזור ולשנן את ספר ויקרא במלואו ולעמוד בכור המבחן על האוצר הבלום למען יעמוד בלבנו ימים רבים

מגוון המבחנים ושעשועי התורה על כל ספר ויקרא

פתוחים במערכת
עד ליום שלישי
פר' בהעלותך

שלשה ספרים נפתחים...

הכנה לקראת
זמן מתן תורתנו הק'

מבחן סיכום כולל

על כל שלושת חומשי התורה שלמדנו עד כה
בראשית, שמות, ויקרא

שאלות בקיאות מיוחדות ממרחבי שלושת חומשי התורה
אשר יהפכו בקרבך לאוצר המנוצר!

ומתן שכרה בצדה עשרות זוכים על פרסים ומלגות יקרי ערך

הדרו עלך ויקרא!
02.500.20.18

אגף שיעורי תורה | קו 'קול התורה' | סיכומים ומבחנים
שעשועי תורה | הגרלות ופרסים | גיליון שבועי | ניוולטר יומי

תורת שעשועי

מבחר חידונים ושעשועי תורה - לסיכום ושינון ספר ויקרא

יוסיף דעת

א. וקדשתו - כיצד?

בחומש ויקרא, בפרשת אמור כתוב (ויקרא כא, ח) וקדשתו כי את להם אלקיך הוא מקריב קדש יהיה להם. ורש"י כותב: 'קדוש יהיה להם - נהג בו קדשה, לפתח ראשון בכל דבר, ולבדל ראשון בסעודה'. והנה במסכת נדרים (סב, א) שנינו: 'וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב, ותנא דבי רבי ישמעאל: וקדשתו - לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולבדל ראשון, וליטול מנה יפה ראשון'.

ויש להקשות שתי קושיות: א. מדוע רש"י בחומש לא הזכיר גם 'ליטול מנה יפה ראשון'?

ב. שהרי רש"י שם במסכת סנהדרין פירש 'לפתוח ראשון - לקרוא בספר תורה', ומדוע כאן בחומש כתב 'לפתוח ראשון בכל דבר'?

ב. מלח בשבת

בפרשת ויקרא כתוב (ויקרא ב, יג) על כל קרבן תקריב מלח, ובגמרא (מנחות כא, א) דרשו 'תקריב מלח - אפילו בשבת'.

ויש להקשות, מדוע צריך ללמוד מפסוק מיוחד בתורה להתיר למלוח את הקרבנות בשבת, הרי מן התורה אין איסור במליחת בשר, כמו שמפורש גמרא (שבת עה, ב) 'אין עיבוד באוכלין'?

כמונת בקפסא

א. בקרובי אקדש

בחומש ויקרא, בפרשת שמיני נאמר (ויקרא י, ג) ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אפבד, ופירש שם רש"י: 'בשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס, אם כן באלו, כל שפן ב'רשעים'.

היכן עוד בחמשה חומש תורה כתוב רש"י 'דברים דומים' שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות?

ב. הכעס והטעות

בחומש ויקרא, בפרשת שמיני, נאמר (ויקרא י, טז) ואת שעיר התטאת דרש משה והנה שרף ויקצף על אלעזר ועל איתמר וגו'.

היכן באחת הפרשיות בחמשה חומשי תורה, מביא רש"י פסוק זה, ורש"י כותב שם על כך, שלפי שכעס וקצף משה על

ד. תנור

היכן אנו מוצאים בכל ספר ויקרא:

- קמח שמיים בשמים אותו בתנור.
- מנחה הנאפית בתנור.
- תנור שצריך לשבור אותו.
- עשר נשים האופות בתנור.

ג. לילה

היכן אנו מוצאים בכל ספר ויקרא:

- א. בגדים שלבשו אותם רק יום אחד בלבד.
- ב. בגדים שצריכים להיות קרועים.
- ג. בגד שצריך לקרוע חלק ממנו ולשרפו.
- ד. בגדים שהתלכדו עליהם שמו.
- ה. אנשים שנשרפו ובגדיהם לא נשרפו.

ב. לילה

היכן אנו מוצאים בכל ספר ויקרא:

- א. עופות הצועקים בלילה.
- ב. אדם שצריך לשלם שכרו במשך כל הלילה.
- ג. עבודה בבית המקדש שאפשר לעשות כל הלילה.
- ד. איסור עשיית מלאכה בליל יום הכיפורים.
- ה. לילות חודש טבת.
- ו. לילה שאנשים לא יוצאים החוצה.

ג. זהב

היכן אנו מוצאים בכל ספר ויקרא:

- א. שערות בגוון זהב.
- ב. מטמון של זהב.
- ג. זהב המעורר קטרוג.
- ד. ציץ הזהב.
- ה. שהמנורה והשלחן נעשו מזהב "טהור".

הופיע!

גיליון מוסף
מיוחד ומורחב

לסיכום וביאור דיני
ונושאי הפרשיות:
שמיטה | יובל | גאולת
שדה ובית | פדיון הקדש
| ערכין | ועוד

מופץ
השבוע
בדבבות
עוֹתֵקִים
לזיכוי
הרבים!

לכתך אחרי במדבר

"ולעולם קורין פֶּדֶשֶׁת
בְּמִדְבָּר סִינִי קֹדֶם עֶצְרָת"
(ש"ע או"ח ס"י תכח ס"ד)

ההכנה הראויה ביותר למתן תורה!

**בין אם אתה נמנה
על לגיונו שלך מלך
לומדי התורה שבכתב בקביעות**

**ובין אם לא זכית עדיין
לגלות את מתיקות
אור התורה שבכתב**

**זה הזמן לקבל שוב
את התורה הק'
מאהבה!**

דעתו עלך במדבר!
02.500.20.18

אגף שיעורי תורה | קו 'קול התורה' | סיוכונים ומבצעים
שעשועי תורה | הגרלות ופרסים | ביליון שבועי | ניוולטר יומי

בזכות התורה ולומדיה

רבבות אלפי ישראל זוכים בכל יום לטעם מתוק בלימוד התורה הקדושה, מתוך הבנה וידיעה ברורה, ורוכשים קנין נצחי בחיי תורה בהגדרות שנערכו עלו מאת הזוכים אשר השתתפו במבחנים ובמצעים כדלהלן:

שמות הזוכים בהגדרות בין הלומדים והנבחנים על מבחני וחיידודי כל ספר שמות:

הרב ישראל מאיר אביטן - טבריה - אהבת שלום | יניק וחכים כמו שולם יוס - קרית גת | הרב עובדיה כהן - ביתר עילית | הרב שלמה גרגל - מודיעין עילית - עטרת שלמה | הרב שמעון ממן - ירושלים | הרב משה אריה וידלביץ - ביתר עילית - דורש ציון | יניק וחכים כמו משה גינזבורג - בני ברק - תשב"ד | הרב איתאל עמר - חיפה - שלום יהודה | הבה"ח ידידיה וולך - טלמון - מורשה | הרב יהונתן בכרך - בני ברק - פוניבו | הבה"ח מנחם פרידמן - בני ברק - כנסת יחזקאל | הבה"ח יעקב ישראל צ'צ'ק - ירושלים - פוניבו | יניק וחכים כמו פנחס מאיר גאנצפריד - ירושלים - בעלז | הבה"ח אהרון יהודה גרינוולד - ירושלים - בעלז | הבה"ח משה קסוביץ - ירושלים - שער הלוי | הרב יעקב אבסל - חיפה | הרב חיים מנחם לוי - ביתר עילית - זכרון מיכאל | הרב בצלאל מושקוביץ - צפת | הרב אריה רובין - ירושלים - מונקאטש | הרב חיים זלניק - ירושלים - בריסק | הרב מאיר שפירא - ירושלים - מיר | הבה"ח אלתן פיליפ - ירושלים - אמרי חיים | הרב יהושע לייב רוזנבלט - ירושלים - ברסלב | הרב דוד וינשטוק - ביתר עילית | הרב שמעון כהן - בני ברק | הרב משה יהודה זילברמן - ביתר עילית - אור התורה | הבה"ח אהרן אדלר - בני ברק - פוניבו | הבה"ח שניאור זלמן כהן - צפת - חבד | הרב אברהם ממן - בני ברק | הרב יהודה הופמן - מודיעין עילית - יוניץ | הרב אהרן קסלר - בני ברק - פוניבו | הרב יעקב יהושע קליין - ירושלים | הרב שרגא פייבל קלאר - חיפה - סערט יוניץ | הבה"ח דניאל דויטש - בני ברק - נחלת הלויים | הרב ישי שיף - בית שמש - מתיבתא דרבי יוחנן | הרב יעקב אהרן - מודיעין עילית - אור אלתן | הרב אהרן שפירא - בית שמש | הרב יעקב דיסקין - בית שמש - רצופות | הרב ישראל בנימין ברודר - אפרת | הבה"ח לוי יצחק פישרונד - מודיעין עילית - טשערנאביל

שמות הזוכים בהגדרות בין הלומדים והנבחנים בימי הפסח העל"ט

100 ש"ה: הרב יאיר גדיס - בני ברק, חזון איש | הרב יעקב שמיטאן - נתניה, תפארת דוד | הבה"ח אפרים פישל הלוי סגל - ירושלים, דעת שלמה | הרב שמעון דייטש - ירושלים, נדבורנה | הבה"ח מאיר וילמן - בני ברק, | הרב שמעון כהן - בני ברק, | הרב דוד יוסמן - מודיעין עילית, ליבו חפץ | הרב יצחק גומבו - ירושלים, תפארת שמעון | הרב יוסף איזבי - ירושלים, אור אליהו | הרב אהרן אקער - ירושלים, כולל עיון | הבה"ח רפאל אברהם העשיל בורד - נתניה, מתיבתא דברי-חיים | הרב יוסף פרינז - בית שמש, | הרב ישראל אשר וולס - בית שמש, שמחת בנימין | הרב יהודה יאיר ניסן - בני ברק, אהבת שלום | הרב אהרן רובין - ירושלים, בית יוסף יצחק | הבה"ח בנימין אביטן - ירושלים, אורחות מאיר | הרב יהודה טראב - טבריה, ליבו חפץ | הבה"ח חננאל הכהן - טבריה, | הרב אברהם יצחק כהן - ירושלים, אהבת עולם | הרב יהושע מרדכי קפל - חיפה, סערט ויוניץ | הרב יוסף יגיי - צפת, | הרב נתנאל אריאל - בני ברק, | הרב מרדכי סטפנסקי - ירושלים, | הרב מרדכי שמרל - בית שמש, זכרון מאיר שמעון | הרב ישראל לוי - ירושלים, די סעדיה | הרב נפתלי הבלין - ירושלים, תשובות והנהגות | הרב אברהם לוי - ביתר עילית, ברסלב | הבה"ח יוחנן אולאי - טבריה, מאור התורה | הרב משה יהודה אייזנבך - מודיעין עילית, אוצר דעת

50 ש"ה: יניק וחכים כמו נפתלי זילברבורג - בני ברק, סלונים | הבה"ח יוסף שטיין - בית שמש, בית מרדכי | יניק וחכים כמו דוד שרייבר - מודיעין עילית, דרך אמת | יניק וחכים כמו יהודה שרייבר - ירושלים, תולדות שמואל | הבה"ח שמואל פולק - נתניה, דברי חיים | הבה"ח רפאל מרדכי מאיר - ירושלים, דעת משה | הבה"ח אלי וולר - ביתר עילית, צאנז | יניק וחכים כמו נחמן ארליכמן - ירושלים, חיי עולם | הבה"ח צבי עקיבא בריזל - בית שמש, בית יוסף חיים | הבה"ח מני קאין - ירושלים, הראם | יניק וחכים כמו שלום פשהיים - בני ברק, תפארת יעקב | הבה"ח משה קוט - ירושלים | יניק וחכים כמו מרדכי מן - בני ברק, תשב"ד | יניק וחכים כמו גרשון רודרמן - ירושלים, קמניץ | יניק וחכים כמו ישראל שניבגר - צפת, כלל חסיד | יניק וחכים כמו שלום קסטלניץ - אלעד | יניק וחכים כמו ישראל הרטשין - אלעד, ברכת אברהם | הבה"ח אלתן ארנון - בני ברק, תורת שמעון | הבה"ח יוסף שלום לז - בני ברק, מושנות יעקב | יניק וחכים כמו ברוך טננבוים - ירושלים, טשכנוב | הבה"ח נפתלי צבי לנדאו - קרית גת, סלונים